

ЦЕНИТЕ НА ПЕТРОЛА И ПРИЧИНИТЕ ЗА НАСТОЯЩОТО ИМ УВЕЛИЧЕНИЕ

*Целта на студията е разкриване на механизма за ценообразуването в петролния пазар. Проблемът се разглежда в исторически аспект. Изяснява се модела „Gulf Plus” и модела на „двойната база”. Характеризира се видът на нефтения пазар и създаването на ОПЕК. В съвременен аспект се анализират причините за повишаване цените на петрола – проблемите за разходите, за данъците и разпределението на петролната рента, за политиката на ОПЕК.
JEL: Q34, L22, F42, Q43, F13*

През 2005 г., петролните цени скочиха на 50 дол./барел, за да достигнат в края на годината до 60 дол. Недоволството по цял свят, свързано с това драстично повишение, нарасна като всеки сам определя виновника за станалото. Едни хвърлят цялата отговорност върху ОПЕК (Organization Petroleum Exporting Countries – Организация на страните-износителки на петрол); други я оневиняват и смятат, че причината е в липсата на политическа и военна стабилност в района на Близкия изток; според трети, повишението е предизвикано от спада на реалната цена на долара; четвърти обвиняват пазара и данъците.

Вниманието към цените на петрола е провокирано от желанието ни да осмислим тези проблеми, за да видим кой е отговорен за повишаването на петролните цени и дали то е оправдано или изкуствено предизвикано.

Основната **цел** на разработката е да се проследят колебанията на цените на петрола и да се анализират причините за тяхното увеличение.

Конкретните **задачи** се отнасят до: историческото развитие на цените на петрола; специфичния модел на нефтения пазар; причините за повишаването на цените на петрола – проблемите за разходите и доставките, за данъците и разпределението на петролната рента; политиката на ОПЕК и нейните тенденции.

1. Исторически аспекти на цените на петрола

1.1. Цените на петрола по модела „Gulf Plus”

В миналото не са съществували пазари за петрола и дори той не е имал толкова голямо значение, въпреки че е бил познат като стока още по времето на фараоните, които са го използвали за запечатване на ковчезите

¹ Салем Салех Али Ал-Масри е Докторант във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий”.

на мъртъвците. Истинска важност петролът добива едва след като започва да се използва като гориво за двигатели.

До Втората световна война пазарната цена на суровия нефт, по думите на Масивио², е била приравнявана с базисната цена на нефта от Мексиканския залив (единственото място в света, в което броят на сделките е бил достатъчен за формиране на реален пазар), тъй като 2/3 от петролните сделки в света се сключвали в Тексас. През 1928 г., добивът от Близкия изток е едва 2.9% от световния. Нефтените компании в Съединените щати притежават по-голямата част от находищата в света, поради което те **налагат цената на нефта от Мексиканския залив като базисна, независимо къде се осъществява действителната сделка за суров или обработен нефт.**

С други думи, всяка цена е CIF^{*}, независимо от мястото на сделката, а нефтът се смята за внесен от Мексиканския залив. Този модел се нарича **Gulf Plus**³. Той способства за изравняване на световните цени и се изразява със следното уравнение:

$$X_1 + Y_1 = X_2 + Y_2 = X_3, \text{ където:}$$

X_1 е цената на получаване FOB^{**} в Мексиканския залив;

Y_1 - цената за превоз от Мексиканския залив до точка CIF – 3;

X_2 - цената на получаване FOB от Близкия изток;

Y_2 - цената за превоз от Близкия изток до точка CIF - 3;

X_3 - цената на получаване "CIF" в мястото на получаване.

И тъй като $Y_1 < Y_2$, цената за превоз на всеки товар суров петрол от Близкия изток до всяка точка на Европа, е нереално завишена. Ако разстоянието между Мексиканския залив и Англия се изчислява на 4500 мили, то разстоянието между Англия и Киркук (Ирак) е 3500, т.е. с 1000 мили по-малко. Поради тази причина, европейските страни пострадаха от това увеличение в цената и затова трябваше този модел да се промени.

1.2. Модел на двойствена база

Натискът за промяната от европейските страни, особено от Англия, продължава, тъй като нейният морски флот в Индийския океан се снабдява с гориво от Иран, а разходите по нефтените горива, които са наблизко са големи, като че ли са внесени от Мексиканския залив. През 1944 г. този модел се променя и американците са принудени да приемат новия модел – "модела на двойствена база", който уеднаквява цените "FOB" в двата източника – Персийския и Мексиканския залив. В резултат, цената за барел суров, лек арабски нефт с гъстота 36 градуса, става 1.05 дол. като се

² J. Massevou; "L'economie des hydrocarbures", Publications de L' Institut Francais du.

^{*} Термина CIF (Стойност, Застраховка и Навло) означава, че продавачът е осъществил доставката, когато стоката е преминала над/през борда на съда/кораба в отправното пристанище.

³ Пак там.

^{**} Терминът FOB (Франко борд) означава, че продавачът е осъществил задълженията си по доставката, когато стоката е преминала през/над борда на посочен от купувача съд/кораб в уговореното пристанище за натоварване.

изравнява с цената на суровия нефт от вида "West Texas" с гъстота 36 градуса⁴.

След края на Втората световна война производството на нефт в страните от Близкия изток и Венецуела рязко се увеличава, достига до 25% от световното. По такъв начин, Близкият изток се превръща в основен износител за европейските страни, а производството на американски нефт се намалява и почти покрива местния пазар. С увеличението на износа за европейските страни, продиктувано от необходимостта от възстановяването им след войната, през 1947 г. цените се увеличават и достигат 2.75 дол./барел в Америка и 2.22 дол./барел в Близкия изток. Отново се появява разлика между двете цени "FOB" за двете точки, което се дължи на умишленото намаляване на цените на блискоизточния нефт от страна на компаниите при запазване непроменена цената на тексаския нефт

Когато износът на тексаски нефт за Европа е почти спрял, се появява ново уравнение. То представя цената на венецуелския нефт, изнасян от американските компании за Европа, като базисна, макар че, компаниите го изнасят сякаш той е натоварен от САЩ.

В първия етап, венецуелския нефт се сравнява с тексаския от Източното крайбрежие на Щатите – Ню Йорк. Във втория, точката на изравняване на цената на нефта "Овисина" и лекия арабски нефт, става в Southampton (Англия), като "Овисина" се смята като износ от Ню Йорк, защото към цената му се добавя нереална сума за превоза от Ню Йорк до Southampton.

Таблица 1

Изравняване цената в Southampton (Англия) 1948 г.

	Нефт "Овисина" 36 градуса	Лек арабски нефт
Пристанище за износ	Puerto La Cruz, Венецуела	Рас Таннур, С.Арабия
Обявена цена (дол.)	2.65	2.03
Разходи за превоз (дол.)	0.87	1.45
Разлика (дол.)	-	0.04
Цена "CIF" Southampton (дол.)	3.52	3.52

Източник: Tarsian, Pier, "Цени, приходи и договори на нефта", (превод от арабски език), Paris, 1982.

И така, цените в Близкия изток продължават да падат, достигайки през април 1949 г. 1.88 дол./барел по време, в което американският нефт запазва цената от 2.75 дол./барел.

1.3. Видът на нефтения пазар

Както беше споменато по-горе, американските фирми притежаваха 2/3 от световния добив на нефт, независимо дали е в Америка или в Близкия Изток. **Необходимо е да отбележим, че говорим за петролен пазар, в който търсенето и предлагането не играят важна роля, особено по това време, и затова можем да го наречем "олигополистичен пазар"**. Причината е в липсата на силна пазарна конкуренция, която да способства за

⁴ Tarsian, Pier, "Цени, приходи и договори на нефта", (превод от арабски език), Paris, 1982

намаляването на цените до равнища, близки до производствените разходи, както това става при съвършената пазарна конкуренция.

*Олигополистичният пазар е невероятно разнообразен, което е причината да съществуват много и различни модели и форми. Най-простият случай е **олигополистичната конкуренция под форма на споразумение за цената**. При нея, няколко големи фирми с еднороден продукт, се договарят за обема на производството и цената. Така се появява **картелът – организация на независими, самостоятелни фирми-производители от даден отрасъл, които се договарят помежду си за цените и определят производствените си квоти**. ОПЕК – организацията на страните-износителки на петрол е класически пример на картел.*

Производствените разходи на Близкия изток варират между 10 и 15 цента за барел и не съвпадат с високите производствени разходи за тексаския нефт, дори ако се добави “хонорар”(royalty) от 4 златни шилинга за тон добит нефт към разходите за производство, които компаниите плащат на т.нар. “правителства на държавите-домакин” в Близкия изток⁵.

За да могат компаниите да реализират целта си – да гарантират продажната цена и да покрият големите разходи за американския нефт, те прибегват до управление на пазара посредством политиката на гореспоменатите цени и цялостно хоризонтално и вертикално монополизиране на нефтената индустрия. Хоризонталното се осъществява чрез географското разпространение на филиалите на компаниите по цял свят, а вертикалното – чрез монопол на всички производствени етапи, от находището до крайния потребител.

Страните-износителки на петрол бяха слаби и зависими без политическа и икономическа тежест в световен мащаб. Същото се отнася и за европейските страни по време и след Втората световна война, докато американските компании монополизираха най-големия дял от световния нефтен пазар. Според плана “Маршал” за подпомагане на Европа, САЩ ѝ доставиха голяма част от блискоизточния нефт, по занижени цени за сметка на намаляване на разходите.

1.4. Създаване на организацията на страните износителки на петрол – ОПЕК

През 50-те и 60-те години, обявената цена на лекия арабски нефт остана приблизително 1.80 дол./барел и единственото нещо, което направиха американските и британските компании, е разграничаване между различните видове нефт и определяне на цена за всеки от тях. Така разликата между видовете стана около 1,3 цента за барел и **до днес действа разграничаването** според степента на гъстота, но с различни проценти.

⁵ Ал Жени, Аид, “Световни нефтени усилия и бъдещето на нефта в Барсистки залив”. Ариед, 2001 г.

На 14 септември 1960 г. е създадена ОПЕК⁶. Едни от основните цели на която са достигане на справедлива цена и намаляване на разликата между обявената и реалната цена. Компаниите съзнателно намаляват обявената цена, с цел да не плащат големи данъци и хонорари на страната-производител, които са едновременно и продавач и купувач. ОПЕК проведе серия от преговори с компаниите с цел повишаване на данъците и хонорарите, както и цената на петрола като цяло. Организацията успя да възвърне включени в договорите налични полета, които компаниите не са използвали за сондажи, но не успя да договори повишаване на цената, очаквано до 70-те години.

Страните от ОПЕК заедно и поотделно успяха да променят вида на договорите с новите компании, вследствие на което се появиха нови договори.

2. Тенденции в равнището на цените и политиката на ОПЕК

За да се разберат причините за състоянието и тенденциите на цените на петрола, е необходимо да се анализират особеностите на ценовите условия на олигополистичния пазар на нефта. Добре известно е, че фирмите олигополисти пряко влияят върху формирането на пазарните цени чрез разходите, които правят за производството и реализацията на продукта. За разлика от съвършено конкурентните фирми те не променят всеки път цените си в зависимост от конюнктурните колебания в търсенето. По-често запазват цените стабилни, а манипулират със съкращаване на производството и количеството на продажбите.

Въпросите, свързани с цените на петрола на които търсим отговор тук са:

- Доколко при определяне на цените на продукта си фирмата е в състояние да изхожда от собствените си разходи;
- Какво е отражението на разходите по петролните проучвания и петролното производство върху цената на петрола;
- Каква е ролята на цената за разпределението на петролната рента между страните производителки и страните потребителки;
- Как се отразява валутната инфлация върху цената на петрола.

2.1. Производство и разходи

Някои смятат, че не трябва цената на барел да надминава 15 дол., тъй като в резултат на техническите подобрения разходите по разкопаването и производството през последните години отбелязвали тенденция към понижаване. Следователно и собствениците на маржиналните полета, изискващи високи разходи, ще бъдат в състояние да изпомпват петрол на пазара в по-големи количества, което ще доведе до ръст на конкуренцията и падане на цените.

⁶ Skeet, Ian. "OPEC Twenty-Five Years of Prices and Politics", (превод на арабски.) Cambridge University press, Cambridge, U. K., 1991.

Таблица 2

Предвиждане на годишната норма за откриване и производство на НТП в САЩ (1996-2020г).

Области на техническите подобрения	Нефт		Газ	
	Суша	Море	Суша	Море
Сондажни разходи	1.3	2.3	1.3	2.3
Оперативни разходи	0.8	1.2	0.8	1.2
Норма за откриване	3.2	9.6	4.2	10.2
Норма за успех	0.5	0.5	0.5	0.5

Източник: Абдоллах, Хосейн, "Арабският петрол", Кайро, 2003 г. стр. 34.

Истина е, че **технологическият прогрес доведе до забележим спад в разностите по петролните проучвания и петролното производство, обаче крайните резултати от тези подобрения не оправдаха надеждите.** Причината за това е, че средното количество на онова, което съдържа един търговски кладенец, спадна средно от около 30 млн. барела през 1970 г. на около 10 млн. барела в наши дни. Обемът на новооткритите полета също спадна – от 200 млн. барела през 60-те години на 50 млн. през 90-те години. Същевременно нефтените геолози не изключват откриване на нови огромни полета, но смятат, че те ще бъдат в отдалечени и трудни за експлоатация райони.

В доклада на Merrill Lynch, разпространен на 14 април 2004 г.⁷, се казва, че разходите по разкриване на петролни находища и тяхната разработка са се повишавали от средата на 90-те години средно с 10% годишно. Поради това, за да се поощрят инвестициите в петролната промишленост, е станало нужно да се повишат цените на петрола. Дори при едно внезапно увеличение на разходите би трябвало нивото на възвръщаемост да се запази. В средата на седемдесетте години необходимите капиталови инвестиции за откриване на нови производствени мощности извън страните на ОПЕК се равняват на един барел дневно в течение на десет години /R/P ratio-10/ (около 14,6 хил.долара). Разходите за разкриване на нови петролни находища и тяхната разработка са средно около четири долара за барел. При това положение възвръщаемостта от инвестицията е около 13%, когато средната цена на петрола е 18 дол./барел.

През периода 2001–2003 г. обемът на необходимите капиталови инвестиции за откриване на подобна производствена мощ се е повишил на около 25.6 хил. дол. По такъв начин разходите по разкриване и развитие на производството на петрола са се повишили средно до 7 дол. на барел. За да се реализира възвръщаемост върху капитала от 13%., се изисква цените да се повишат до около 28 дол./барел.

Докладът потвърждава, че ще има повишение и в процента на разходите и то ще стигне средно 10% годишно. Възможно е също така повишаването на оперативните разходи да е по-голямо, отколкото през последните години. Докладът потвърждава също, че производствената мощ извън ОПЕК е демонстрирала безсилието си да се развива в достатъчна степен. Нещо повече, инвестиционните разходи там са големи. Именно това

⁷ www.ir.ml.com

е причината, която прави този сектор безсилен да оказва натиск за спадане на цените.

Изводът, до който се стига в Докладът на Merrill Lynch, е че продължаващото повишаване на петролните цени вече се реализира не само на вътрешните пазари, но и на пазара на ценните книжа и в областта на цялостните политики, които водят световните петролни компании, тъй като те градят своите инвестиционни планове върху базата на цена 25–26 дол. за лекия американски петрол, а това е повече с около 5%, отколкото бе в началото на 2003 г.

Нефтените специалисти (геолози), които не са съгласни с твърдението, че петролните запаси през последните двадесет години са се увеличили, и характеризират това увеличение като въображаемо, твърдят, от друга страна, че природата не може да компенсира суровия петрол, който е произведен в течение на последните двадесет години. Може би онова, което потвърждава това гледище, е че някои увеличения, които бяха вкарани в рамките на обема на петролните резерви, са били изкуствени. Действително някои страни на ОПЕК през втората половина на 80-те години са повишили обема на петролните си резерви със 70% наведнъж, но в доклади, в които са преразгледали старите оценки, а не чрез нови разкрития.

Публикуваният доклад за американските геологически площи (USGS) за 2002 г⁸. показва, че световните петролни запаси се оценяват на около 959 милиарда барела, което е с 11% по-малко от оценката в доклада на ОПЕК. Също така оценките на USGS на реалните резерви на страните от ОПЕК потвърждават, че те са около 612 милиарда барела, което е с около 28% по-малко от публикуваното.

2.2. Данъците

Петролът е изтощаващ се икономически източник. Поради неговия монопол като стопански субект, съществува терминът **“петролна рента”**.

Колкото повече цената на суровината пада, толкова намалява делът на страните производителки от тази рента, и обратно. Промислените държави с помощта на гигантските си компании водят нефтена политика, която включва натиск върху цената на суровия петрол, което води до голям недостиг в петролната рента.

Петролната рента е разлика между общите разходи и крайната потребителска цена. Тя се разпределя между страните износителки (разлика между производствените разходи и цената на суровия петрол) и страните потребителки (под формата на данъци, налагани върху преработените петролни продукти).

И тъй като петролът е изтощаващ се икономически продукт, страните производителки смятат, че е необходимо да получават възможно най-голям дял от петролната рента, за да развият собствената си петролна промишленост и да укрепят останалите икономически сектори под формата на инвестиции.

Преди блискоизточната война през 1973 г. делът на страните, изнасящи петрол, е не повече от 1.42 дол./барел, което се равняваше на 32%

⁸ www.usgs.gov

от петролната рента. В същото време правителствата на страните потребители на петрол под формата на данъци получават 4.65 дол./барел, което се равнява на 77% от рентата. След войната през 1973г.⁹ страните износителки възвърнаха свободата си преди определяне на петролните цени и разпределението на рентата започна да става по следния начин:

През 1980 г. страните производителки получиха дял, оценяван на около 34.30 дол./барел, което се равнява на 64% от чистата рента срещу 18,95 дол. от данъците на европейските правителства, т.е. 36%. В същото време крайната потребителска цена през същата година беше 65,5 дол./барел. Цените на петрола паднаха рязко през първата половина на 80-те години, достигайки през 1986 г. половината на гореспоменатата цена. По същото време европейските държави не позволиха този спад да се отрази върху цената за крайния потребител, за да не нарасне търсенето на петрола.

През втората половина на 80-те години европейските държави побързаха да повишат данъците средно от 22,5 дол. на барел до 68 дол. на барел. По време, когато делът на страните износителки не превишаваше 15% от тази рента, европейските страни получиха 85 % от нея.

Таблица 3

Цената на един барел обработен нефт на пазара на крайния потребител и разпределение на нефтената рента -средно за периода 1996-2000 г.

	ЕС		Япония		САЩ		Англия	
	\$	%	\$	%	\$	%	\$	%
Цената на потребителя	100.7	100	92.6	100	46.8	100	133.2	100
Цената на суровия нефт	19.5	19.4	20.2	21.8	19.0	40.6	19.9	14.9
Данъци	64.1	63.7	36.5	39.4	14.4	30.8	85.7	64.3
Разходи и печалби на фирмите	17.2	17.2	35.9	38.8	13.4	28.6	27.5	20.6

Източник: Абдоллах, Хосейн, "Арабският петрол", Кайро, 2003 г.

Статистиките за 2000 г. потвърждават, че делът, който използват европейските държави, е една трета от световния внос на петрол. Проектът на Европейския съюз да наложи въглероден данък върху нефта под предлог опазване на околната среда, е допълнителна тежест в системата от данъци, която накланя везните в интерес на въглищата, въпреки, че те са е източник, замърсяващ най-силно околната среда.

Таблица 4

Въглероден данък, предложен на страните от Европейския съюз (дол./барел сравнено с нефта)

	1993г.	2000г.
Нефт	3.00	10.00
Въглища	3.45	11.50
Природен газ	8.80	12.65
Ядрена енергия	1.50	5.00

Източник: Общ арабски икономически доклад, 1993 г.

Същото е и положението в Япония, където цената за крайния потребител за барел петролни продукти през втората половина на 90-те

⁹Tarsian, Pier, "Цени, приходи и договори на нефта", (преведен на арабски език), Paris, 1982.

години стигна средно 93 дол. От тях 36 дол. се предоставят като разходи и печалба на фирмите посредници, а 6 дол. – като разходи за производството на суровия петрол и транспорта му до Япония. По такъв начин чистата рента достига 51 дол., от които японското правителство взема 36 дол., т.е. около 71%, под формата на данъци. Същевременно страните производителки получаха по 15 дол., което се равнява на 29 % от чистата рента. Съединените щати също не са далече от горните показатели. Там цената на крайния потребител достигна 47 дол., от които се отделят печалбите на фирмите посредници и разходите за производство и транспорт. Остават 29 дол. чиста рента, която посредниците си разделят със страните производителки.

Въпросът, който се поставя тук, е защо страните потребители не намалят данъците си, за да намалят тежестта за своите граждани и да реализират по-справедливо разпределение на петролната рента. Особено като се знае, че тези държави притежават огромни финансови възможности. И обратно, страните изнасящи петрол, са развиващи се, при това имат нужда от финансови ресурси за инвестиции в петролната промишленост – за нейното разширяване, както и за други икономически сектори.

Таблица 5
Разпределяне на нефтена рента между ЕС вносител и износителки държави
(\$/барел)

Година	Цената на потребител	Чиста рента	Дял на държавата вносител		Дял на държавата потребител	
	\$		\$	%	\$	%
1970	11.42	6.07	1.42	23	4.65	77
1975	27.90	18.90	9.80	52	9.10	48
1980	65.50	53.25	34.30	64	18.85	36
1994	92.30	69.90	11.50	17	58.40	83
1995	103	79	13	17	66	83
1996	108.20	84	15.70	19	68.30	81
1997	101.30	77.60	14	18	63.60	81
1998	94.50	72.60	8.40	12	64.20	88
1999	96.90	77.30	12.60	16	64.70	84
2000	103.20	83	23.3	28	59.7	72
2001	89.60	5.7	19	25	56.7	75

Източник. Абдоллах, Хосейн, "Арабският петрол", Кайро, 2003 г., стр.498

2.3 Цената

“Номиналната” текуща цена на петрола е много по-ниска, ако се сравни с реалната цена – “цената в стабилно-ценови долари”. Последната отразява развитието на цената през един времеви период, като се игнорират факторите, провокирали валутната инфлация и промените в обменния курс на долара, доколкото доларът е основа на петролната цена.

Сумата от 40 дол. в наши дни предизвиква голяма тревога, тъй като не може да се сравни с 40 дол. през 1980 г., каквато е била тогава цената на

един барел. Сумата от 40 дол. през 1980 г. се равнява на около 20 дол. през 1973 г., а 40 дол. в наши дни са повече от 9 дол. през 1973 г.

Таблица 6.

Номиналната и реалната цена на нефта за периода 1970-1989 г.

Година	Номинална цена	Реална цена	Година	Номинална цена	Реална цена
1970	1.3	2.1	1980	30.5	17.2
1971	1.7	2.6	1981	34.3	19.3
1972	1.9	3.1	1982	31.0	17.7
1973	2.7	3.3	1983	28.1	16.4
1974	11.2	11.2	1984	27.5	16.4
1975	10.9	9.8	1985	26.5	15.6
1976	11.7	10.4	1986	13.7	6.7
1977	12.8	10.3	1987	17.6	7.3
1978	12.9	9.1	1988	13.8	5.3
1979	18.6	11.5	1989	16.7	6.4

Източник: Общ арабски икономически доклад, 1993 г.

От друга страна, развитите промишлени страни успяха да повишат ефективността на използването на петрола, което намали количеството петрол, необходимо за производството на стойност от 1000 дол. от общия БВП (в стабилни долари) от 1.43 барела в средата на 70-те години на 0,74 барела в наши дни.

Една проста сметка показва, че стойността на 40 дол. в средата на 70-те години представлява около 2.9 % от разходите за БВП. Стойността на 40 дол. в наше време е не повече от тези разходи, ако сравнението е върху базата на стабилните долари. В случая те са не повече от 0.7 %, т.е. резултатът от стойността на 40 дол. днес върху разходите на развитите държави не надвишава една четвърт от онова, което е било в края на 70-те – началото на 80-те години. При това сравнение става ясно, че повишаването на цените няма да заплаши световната икономика.

Изложените тук оценки не трябва да се вземат като абсолютни и крайни цифри. По-скоро те са в най-общ аспект и могат да бъдат проучени от изследователите детайлно.

Организацията ОПЕК игнорира влиянието на инфлацията и влиянието на промените в обменните цени на долара, използвайки при това 1973 г. за база. Стана ясно, че цената на петрола, в допълнение на номиналната му стойност, е продължила да подяжда реалната му стойност. И докато реалната му стойност достига 16.39 дол. на барел през 1981 г., номиналната му стойност е 32.51 дол. на барел. Номиналната цена започва постепенно да се възвръща преди края на 1986 г., когато реалната цена достига 13.53 дол., а номиналната цена –28 дол. През 90-те години цените на петрола в реалната им стойност достигат 4,5 дол. според цената на долара през 1973 г., а това е малко повече от една четвърт на реалната стойност за 1981 г.

В действителност определянето на цената на стока като петрола, който е изчерпващ се природен продукт, не трябва да се подчинява на теорията на свободната конкуренция, тъй като цената в рамките на

свободната конкуренция се приближава до маржиналните разходи на производството. При изчерпващите се ресурси ситуацията е различна, за да компенсира изчерпването, цената трябва да съдържа известна част от икономическата рента над разходите за производство.

2.4. Политиката на ОПЕК на петролния пазар

ОПЕК се надяваше световното търсене на петрола да спадне от 81.5 милиона. барела дневно (МБД) през първата четвърт на 2004 г., на 79 МБД през втората четвърт на същата година. Това е обикновен сезонен спад. Така търсенето на петрола на ОПЕК спада, включително и на Ирак от 28,1 МБД през първата четвърт на 25 МБД през втората четвърт. На конференцията си, свикана в Алжир през февруари 2004 г., организацията реши да намали тавана на производството на десетте страни-членки, ангажирани с режима на квотите, с около един милион барела дневно (т.е. от 24.5 на 23.5 МБД), която да започне от април 2004 г. Тези намаления нямаха за цел намаляване на цените или излизане от механизма за натиска върху цените, с който организацията се беше ангажирала (22–28 дол./барел от кошницата на ОПЕК). Тяхната цел беше опит да не се допусне обичайното за втората четвърт на годината сриване на цените при спада на световното търсене на петрола. ОПЕК вземаше също предвид, както беше прието от членовете ѝ, този таван да се надхвърля, особено в периоди на ръст на цените. Това наистина се изпълняваше. През месец януари 2004 г. производството на групата надхвърли определен таван с около 2 МБД. Това надвишаване продължава и до сега.

Цените се върнаха обратно на предположените – превишиха четирийсет долара. Тогава светът се опълчи срещу ОПЕК и хвърли върху нея отговорността за рязкото повишаване на цените, които заплашваха световната икономика със застой.

Възникват два въпроса: Дали наистина това повишаване заплашва световната икономика и дали наистина ОПЕК носи отговорността?

Докладът, публикуван неотдавна от Международния валутен фонд¹⁰, твърди, че повишаването на петролните цени може да доведе до забавяне на световното икономическо развитие с около 0.3%.

Забавянето на петролните цени обаче дойде като резултат от едно мощно икономическо развитие, по-специално в Китай, Индия и САЩ. Тук няма недостиг на петролни доставки, т.е. има ръст на световното търсене. Докладът взема също така предвид равнището на политическите вълнения в Близкия изток, посочвайки, че ОПЕК провежда подпомагаща политика, в смисъл, че тя помпа на пазара растящи количества петрол, веднага щом има нужда от това, както стана по време на втората война в Залива и при някои други събития.

Саудитският министър на петрола Али Ан-Нуайми в лекция, изнесена в Центъра по стратегически проучвания във Вашингтон на 27 април 2004 г., потвърди, че Саудитска Арабия е ангажирана с механизма за определяне на цената на 22–28 дол./барел.

¹⁰ Outlook World Economic", 04/2005, www.imf.org

ОПЕК обаче има слаби възможности да властва над цените, се подчиняващи се на няколко други фактора, между които са следните:

- политическа нестабилност в Близкия изток;
- прехвърляне на финансови инвестиционни фондове на борсите за противодействие на петролните цени;
- складова политика;
- повишени стандарти за опазване и защита на околната среда.

Потвърдено беше, че Саудитска Арабия се е задължила да запази резервна производствена мощ, за да бъде готова за извънредни ситуации и за да компенсира недостига от петролни доставки.

Според министъра на петрола на Катар **ние чуваме онези, които надават вик срещу повишаването на цените, но не чуваме никой да твърди, че причината е недостатъчното предлагане на петрол на пазара.**

Министърът на петрола на Арабските емирства също твърди, че ОПЕК не носи отговорност за повишаването на цените, тъй като тяхното производство надвишава тавана с около един милион барела дневно.

От друга страна, някои членове на Сената и депутати в американския Конгрес на 1 април 2004 г. предложиха проектозакон, целящ промяна в закона за борба с монополите в дейности, които противоречат на изискването на конкуренцията и даващ повод да бъдат съдени в американските съдилища страните от ОПЕК в качеството им на картел, който цели монополизирането на петрола и определянето на цените му.

Освен това, през април 2001 г. един федерален съдия в американския щат Алабама издаде решение, в което обвинява ОПЕК, че се договаряла да ограничава свободата на петролната търговия, нарушавайки при това американските закони за борба с монополизма.

Заклучение

- Пазарът на петрол, както и на други първични продукти и суровини, се контролира от високо развитите страни, които като правило се стремят да налагат ниски цени, които обаче не могат да осигурят приходи за страните производителки от арабския свят, за да могат те да развиват икономиките си с високи темпове.
- Действителните владетели на нефтената индустрия “вертикално и хоризонтално” винаги са били американските нефтени гиганти. Те успяват да превземат нефтения пазар, който е бил “олигопол”, особено през петдесетте и шестдесетте години.
- След създаването си ОПЕК не успя да повлияе върху цените на петрола, въпреки успехите си в други сфери. При индекс=100 за 1950–59 г., реалната цена на петрола през 1960–69 г. е 68, за 70-те години е почти два пъти по-висока, а за 1980–85 г. – 468, т.е. повече от 4 пъти и половина. Поддържането на висока цена на петрола за повече от десет години, след 1973 г. е доказателство за успеха на ОПЕК и възможностите ѝ за преодоляване на проблемите. В този смисъл може да се смята, че войната през октомври 1973 г., изигра голяма роля върху пазара и цените на петрола. Краят на една епоха породи нова епоха.

- Въпреки, че технологичният прогрес доведе до забележим спад в разносните по петролните проучвания и петролното производство, това не се отрази върху крайните резултати, тъй като на новооткритите полета няма маржинални обеми.
- Производствената мощ извън ОПЕК е потвърдила безсилието си да се развива в достатъчна степен.
- Разпределението на доходите (рендата) между страните производителки и страните потребителки (бедни и богати) е крайно неравномерно. Данъците, които се налагат върху петролните продукти в промишлените държави, особено в страните от ЕС, са голяма тежест за техните граждани, тъй като те получават повече от 2/3 от петролната рента, докато страните-потребителки получава по-малко от една трета от петролната рента.
- 40 дол. цена за един барел в наши дни не се равнява на 40 дол. през 1980 г., каквато е била тогава цената на един барел; 40 дол. през 1980 г. се равнява на около 20 дол. през 1973 г., а 40 дол. в наши дни са не повече от 9 дол. през 1973 г.
- Повишаването на петролните цени е в резултат от силно икономическо оживление, по специално в Азия и САЩ, и затова не заплашва световната икономика, а може да доведе само до забавяне на развитието ѝ. То ще доведе до инвестиране в петролната индустрия, а не в петролните борси.

Сегашната ситуация в Близкия Изток не дава сигурност на страните потребителки за доставките от нефт. САЩ и някои от страните от ЕС одобряват това положение, тъй като са влезли в Ирак и подкрепят безрезервно Израел. Тези страни могат да налагат мир и сигурност в този регион, ако пожелаят.

Литература

1. Общ арабски икономически доклад 1990г и 1993г. Арабската лига и други.
2. АОПЕК- Годишен статистически доклад - 1997г.
3. Годишен доклад на главния секретар на АОПЕК.
4. Доклад от МВФ www.imf.org.
5. Merrill lynch www.ir.ml.com .
6. Хосейн Абдоллах, "Арабският петрол", Кайро, 2003г., Ан-Нахда Ал-Арабия
7. "Цени, приходи и договори на нефта", Pier Tarsian, Paris 1982г (превод на арабски език)
8. J.Massevou, "L'economie des hydrocarbures", Publications de L' Institut Francais du Petrole,co.(издание от 1979, Парва част,стр. 25, превод на арабски език)
9. Д-р Аид Ал жени-Световни нефтни усилия и бъдещото на нефтът в Барсиски Залеф" Арйед ; 2001г
10. ОПЕК Twenty-Five Years of Prices and Politics ; Ian Skeet; Cambridge University press Cambridge U. K. (превод на арабски. 1991г.).
11. За американските геологически площи /USGS/ www.usgs.gov.